

ЗАГОРОДНІЙ
Анатолій Глібович —
академік НАН України,
віце-президент НАН України,
директор Інституту теоретичної
фізики ім. М.М. Боголюбова
НАН України

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАН УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМИ ДОСЛІДНИЦЬКИМИ СТРУКТУРАМИ

Високошановна Президіє! Вельмишановні колеги!

Так уже сталося, на жаль чи на щастя, що нам випала доля жити в часи досить радикальних змін. Ці зміни стосуються майже всіх сфер життя українського суспільства, в тому числі науки та освіти, і безпосередньо торкаються нашої Академії. Зокрема, розпочато імплементацію тієї частини Закону України «Про вищу освіту», яка визначає нові умови підготовки наукових кадрів через аспірантуру, а 16 січня цього року набув чинності Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Цей Закон передбачає цілу низку новацій, пов'язаних зі створенням нового координаційно-дорадчого органу при Кабінеті Міністрів України — Національної ради з питань розвитку науки і технологій, з розвитком грантової системи фінансування наукових досліджень, унормуванням процедури виборів та призначення керівників наукових установ, введенням ряду обов'язкових вимог до статутів НАН України і національних галузевих академій наук та багатьма іншими питаннями.

Коротко про ту роль, яку відіграє НАН України в цих процесах. Хочу запевнити вас, що Академія не стояла осторонь підготовки згаданих законодавчих актів. Зокрема, свого часу при підготовці Закону України «Про вищу освіту» завдяки тісній співпраці з Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти та в результаті досить гарячих дискусій з розробниками законопроекту вдалося відстояти права наукових установ на здійснення підготовки докторів філософії та докторів наук, присвоєння вчених звань і наукових ступенів тощо. Щодо Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність», то тут також було проведено велику роботу, завдяки якій в остаточній редакції Закону було враховано більшість зауважень і пропозицій Академії. При цьому слід особливо відзначити плідну конструктивну співпрацю з Комітетом Верховної Ради України з питань науки і освіти на чолі з його головою Л.М. Гриневич та з Міністерством освіти і науки України, без чого прийняття Закону було б навряд чи можливим.

Очевидно, що імплементація нового Закону потребує істотних змін у нормативно-правовій базі, що регулює відносини у науковій та науково-технічній сфері. Кабінет Міністрів України своїм дорученням від 25.01.2016 № 52073/1/1-15 зобов'язав відповідні центральні органи виконавчої влади (переважно це МОН України) забезпечити розроблення та подання проектів нормативно-правових актів, необхідних для реалізації Закону. На жаль, ані НАН України, ані галузеві академії наук не були залучені до підготовки відповідних нормативно-правових актів (Академія є співвиконавцем лише за однією з 43 позицій), ніби ці документи зовсім не стосуються академічного життя. Однак наприкінці січня цього року ситуація змінилася на краще, і МОН України запропонувало Академії взяти участь у підготовці ряду нормативно-правових актів. НАН України відгукнулася на цю пропозицію і розпочала розроблення проектів відповідних документів у тісному контакті з Міністерством. На сьогодні вже підготовлено і надіслано до МОН України пропозиції щодо розроблення 11 нормативно-правових актів, таких як положення про порядок проведення конкурсу на заміщення вакантних наукових посад державної наукової установи, методичні рекомендації щодо обрання керівника державної наукової установи, положення про атестацію наукових працівників, положення про порядок наукового стажування та ін. Ця робота триває, і найближчим часом пропозиції щодо інших нормативно-правових актів буде надіслано до Міністерства. Серед багатьох заходів, пов'язаних з виконанням нового Закону, першорядним питанням для Академії, очевидно, є прийняття нового Статуту НАН України, який ми сьогодні обговорюватимемо.

Зазначу також, що відразу після підписання Закону було виявлено ряд його очевидних недоліків як технічного, так і принципового характеру. Найкричущіший з них — це спотворення під час редагування тексту положення про обрання дійсних членів академій загальними зборами (а саме, відкритим голосуванням). Виявлено також неоднозначність і неточність деяких інших формулювань. У зв'язку з цим Комі-

тет Верховної Ради України з питань науки і освіти із залученням зацікавлених сторін, у тому числі НАН України, розробив і подав до Верховної Ради законопроект «Про внесення змін до Закону про наукову і науково-технічну діяльність», який має усунути виявлені недоліки.

Важливою особливістю нового Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність» є його орієнтація на використання світових і європейських форм організації науки, фінансування наукової сфери та оцінювання ефективності наукової діяльності установ. Закон значною мірою забезпечує необхідні передумови для інтегрування України в європейський дослідницький простір і передбачає активну участь українських науковців у виконанні міжнародних проектів і програм. У цьому напрямі Академія рухається теж досить активно, причому європейський напрям розвитку міжнародної співпраці для нас є, безумовно, домінуючим. З метою організаційної підтримки та підготовки пропозицій до стратегічних документів у НАН України створено Комісію з питань євроінтеграції. Проводиться активна робота із залучення академічних інститутів до участі в проектах програми ЄС «Горизонт-2020», при Академії діють 9 контактних пунктів, які надають інформаційне забезпечення та консультативну допомогу. За участю Президії НАН України і представників Єврокомісії організовано і проведено більш як 20 інформаційних заходів щодо умов участі в різних розділах програми «Горизонт-2020». На сьогодні наші інститути вже виграли 19 проектів цієї програми на загальну суму близько 3 млн євро. Водночас слід зазначити, що значна частина виграних проектів пов'язана не з дослідницько-інноваційними програмами, а стосується підвищення наукової мобільності, зокрема за програмою Марі Складовської-Кюрі.

З метою виправлення цієї ситуації НАН України розпочала підготовку пропозицій щодо ініціювання нової європейської міждисциплінарної платформи, спрямованої на збільшення ресурсу матеріалів найрізноманітнішого призначення та їх інженерно-технічних і біомедичних застосувань. Попередні консультації

з представниками Єврокомісії засвідчують, що за умов належної наполегливості і активної роботи цю ідею можна втілити в життя і ми зможемо істотно впливати на певну ділянку програми «Горизонт-2020». На жаль, поки що справа рухається дуже повільно, а активність інститутів, які могли б стати основними гравцями на цьому полі, залишає бажати кращого.

Очевидно, що євроінтеграційна діяльність потребує належної фінансової підтримки. Слід звернути увагу, що, відповідно до умов Угоди про асоційовану участь України в Програмі «Горизонт-2020», Європейський Союз цього року поверне 50% внеску України за рахунок європейського інструменту політики сусідства. Ці кошти (за попереднім підрахунком близько 3 млн євро), згідно з Постановою Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 № 227, мають бути зараховані до спеціального фонду МОН України і спрямовані на підтримку участі вітчизняних науковців у програмі «Горизонт-2020». Ми сподіваємося на об'єктивну позицію Міністерства і врахування інтересів Академії при розподілі цих коштів.

Суттєво розширюється співпраця з європейськими дослідницькими структурами і за межами програми «Горизонт-2020». Як відомо, ця програма не охоплює досліджень і технологій за ядерною та термоядерною тематикою, в яких дуже зацікавлена Україна. Тому Академія виступила ініціатором участі України в Програмі Єврокомісії «Євратом—Горизонт-2020». Представники НАН України брали активну участь у підготовці міжурядової угоди. Вже пройдено всі необхідні погодження і в Україні, і в Єврокомісії, і, сподіваюся, угоду буде підписано найближчим часом. Це відкриє нашим науковцям можливість участі в цілому ряді проектів. У травні відбудуться інформаційні дні з цього приводу за участю представників Євратому.

Важливий та ефективний наш партнер — Спільний дослідницький центр Єврокомісії (Joint Research Center), який є, з одного боку, головним координаційно-дорадчим органом Єврокомісії з наукових і науково-технічних питань, а з іншого — потужною дослідницькою структурою, що має у своєму складі численні наукові інститу-

ти, які проводять дослідження високого рівня в таких галузях, як ядерна енергетика і ядерна безпека, стан і охорона довкілля, молекулярна біологія та генетична інженерія, проблеми сталого розвитку, а також реалізують дунайську стратегію. За своєю структурою Спільний дослідницький центр нагадує нашу Академію. Наприкінці травня заплановано візит делегації Центру на чолі з його Генеральним директором доктором В. Шухом до НАН України.

Ще одним напрямом міжнародної співпраці Академії є її участь у програмі НАТО «Наука заради миру і безпеки». Завдяки підтримці керівництва цієї програми вже вдалося дати хід кільком додатковим проектам. Крім того, у зв'язку з виключенням з цієї програми Росії розширилися перспективи подальшої участі в ній України. У травні цього року очікується візит в Україну заступника Генерального секретаря НАТО С. Дукару, під час якого заплановано відвідання Академії і проведення інформаційного дня щодо нових можливостей цієї Програми.

НАН України активно розвиває також двостороннє міжнародне співробітництво. Зокрема, налагоджено тісні відносини з Федеральним міністерством освіти і досліджень ФРН (BMBWF) та Дослідницьким фондом Німеччини (DFG). Предметна співпраця розпочалася з проведення в Києві робочої зустрічі з представниками міністерства та наукових товариств ФРН, присвяченої проблемі оцінювання ефективності наукової діяльності. Після цього українські делегації вже двічі відвідували ФРН з метою налагодження подальших контактів. У результаті підготовлено угоду про співпрацю між НАН України та DFG, яка передбачає започаткування партнерської програми на основі спільних конкурсів, що дасть змогу нашим науковцям розширити контакти з німецькими колегами і використовувати наявне у них сучасне обладнання.

Активна співпраця з Федеральним міністерством освіти і досліджень ФРН стимулювала розроблення нової методики оцінювання ефективності діяльності наукових установ, створення якої було передбачено Концепцією

розвитку НАН України на 2014–2023 роки. Нова методика відповідає європейським стандартам, за основу в ній взято ключові положення системи оцінювання, яка використовується в Науковому товаристві імені Лейбніца (ФРН). Методика дозволяє уникнути конфлікту інтересів при оцінюванні і передбачає участь у ньому зовнішніх експертів, у тому числі іноземних. Перевірку інститутів здійснюватимуть комісії відділень, а результати їхньої роботи розглядатимуть постійні комісії секцій Академії, які виконуватимуть функцію апеляційного журі в разі незгоди інституту з висновками комісії. Остаточні ж рекомендації щодо результатів оцінювання формулюватиме Постійна комісія НАН України, до складу якої, крім представників Академії, увійдуть представники МОН України, Ради ректорів ВНЗ, наукоємних галузей промисловості та бізнесу, Міністерства фінансів України, Мінекономрозвитку України, Інституту стратегічних досліджень. Планується також ввести до складу Комісії іноземних експертів. Рішення щодо використання результатів оцінювання (це можуть бути рекомендації щодо підвищення фінансування, збереження його на поточному рівні або скорочення, чи навіть реорганізації установи) ухвалює Президія НАН України.

Уже розпочато роботу з реалізації пілотно-го оцінювання. Зокрема, визначено інститути (по одному з кожного відділення), що підлягають оцінюванню, та сформовано комісії для їх перевірки. Сформовано постійні комісії при секціях і завершується формування Постійної комісії Академії. Є всі підстави сподіватися, що до середини червня ми матимемо перші результати оцінювання.

Розвивається також співпраця в галузі морських досліджень. Підписано відповідну угоду з АН Республіки Литва.

Шановні колеги! Як я вже згадував, нас очікують радикальні зміни у сфері підготовки наукових кадрів, зокрема це стосується продовження діяльності аспірантури наших інститутів з урахуванням вимог нового Закону України «Про вищу освіту». Як відомо, днями МОН України започаткувало ліцензування

освітньої діяльності вищих навчальних закладів і наукових установ на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти. І хоча у відповідній постанові Кабінету Міністрів України виявилися певні правові колізії з окремими нормами Закону, це не звільняє наші наукові установи від необхідності терміново розпочати підготовку пакетів документів для отримання ліцензій на проведення освітньої діяльності на третьому рівні вищої освіти, тобто аспірантури, якщо ми хочемо забезпечити її безперерйне функціонування і продовжити діяльність спеціалізованих вчених рад із захисту дисертацій. Безперечно, не всі нові ліцензійні вимоги академічним установам буде легко виконати. Це насамперед стосується освітньої складової освітньо-наукових програм підготовки докторів філософії. У цьому питанні слід якнайповніше використати можливості кооперування наукових установ як між собою, так і з вищими навчальними закладами. Взяти активну участь у цьому процесі мають бюро відділень НАН України. Певні надії ми покладаємо також на створення Київського академічного університету, про що є домовленість з МОН України і вже направлено проект відповідної постанови до Кабінету Міністрів України.

Хочу поінформувати також, що НАН України та національні галузеві академії наук підготували звернення до Комітету Верховної Ради України з питань науки і освіти з проханням відтермінувати введення в дію норми Закону щодо підготовки аспірантів за новими правилами. Проте незалежно від строку та результатів розгляду цього звернення ліцензування аспірантури залишається першорядним і невідкладним завданням наукових установ.

Тепер стисло про згаданий вище Київський академічний університет (КАУ). Радий повідомити вам, що питання про його створення нарешті перейшло у практичну площину. Цей Університет має стати вищим навчальним закладом нового типу, покликаним забезпечити поєднання освіти, науки та інновацій, підготовку висококваліфікованих наукових кадрів для наукових установ і ВНЗ та сприяти інтеграції у світовий освітньо-науковий простір.

Коротко про передумови створення КАУ. З 1978 р. функціонував Фізико-технічний навчально-науковий центр (ФТННЦ) НАН України, відомий раніше як Київське відділення Московського фізико-технічного інституту (МФТІ). При цьому бакалаврську підготовку студенти проходили на базі МФТІ, а магістерську — на базових кафедрах Центру, що діяли при інститутах Академії. Особливістю такої підготовки було те, що вона здійснювалася за так званою «системою фізтеху», яка ґрунтується на ретельному відборі талановитої молоді, поглибленому вивченні базових дисциплін та ранньому залученні студентів до науково-дослідної діяльності. Саме таку систему було успішно реалізовано у Каліфорнійському технологічному інституті, Массачусетському технологічному інституті, а згодом і в МФТІ. За майже 40 років існування ФТННЦ було підготовлено 981 молодого науковця, з яких 281 захистили кандидатські дисертації (половина працює зараз в Україні), 30 — докторські дисертації (25 працюють в Україні), 4 випускники стали членами-кореспондентами НАН України.

Сьогодні направлення студентів для проходження бакалаврату в МФТІ стало неможливим, а отже, постало питання про налагодження співпраці ФТННЦ з провідними українськими університетами для забезпечення в них належного рівня бакалаврської підготовки. Готовність простягти руку допомоги в цьому питанні виявив Київський національний університет імені Тараса Шевченка і передусім його ректор — академік НАН України Л.В. Губерський, за що Академія щиро вдячна Леоніду Васильовичу. До речі, для Університету робота зі студентами за фізтехівською системою не є чимось зовсім новим. Пілотне застосування цієї системи вже відбулося на фізичному факультеті у співпраці з Інститутом теоретичної фізики ім. М.М. Боголюбова.

У результаті, на спільному засіданні Президії НАН України та Колегії МОН України 25 березня 2016 р. було ухвалено рішення про створення Київського академічного університету, який має стати неформальним правонаступником ФТННЦ. Передбачається, що студенти

КАУ з фізико-математичних спеціальностей проходитимуть підготовку на бакалаврському рівні на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка, а на магістерському та докторському рівнях — на базових кафедрах КАУ при профільних наукових установах НАН України.

Київський академічний університет має стати пілотним проектом з впровадження європейської системи Full Time Equivalent (FTE) — методики еквівалентного обрахування як викладацького, так і дослідницького навантаження професора-дослідника в європейських дослідницьких університетах. Адаптація цієї методики (еквівалентне обрахування повного робочого часу) для викладачів дослідницьких ВНЗ та наукових співробітників дослідницьких установ дасть можливість ефективніше стимулювати їхню роботу.

З урахуванням вимог чинного законодавства, яке, на жаль, не передбачає подвійної сфери управління ВНЗ, а потреба саме у подвійному підпорядкуванні диктується необхідністю тісної співпраці Академії та Міністерства освіти і науки, університет буде створено як державну наукову установу НАН України та МОН України. Оскільки для реалізації повноцінної фізтехівської системи університет потребуватиме особливих умов функціонування, відмінних від передбачених чинними нормами, створення КАУ має відбуватися на основі відповідної постанови Кабінету Міністрів України. Усі необхідні подання вже внесені. Немає сумнівів, що започаткування цього університету значною мірою сприятиме вирішенню проблеми організації аспірантури в НАН України.

Шановні колеги! Сподіваюся, що наша Академія зможе дати гідну відповідь на виклики сьогодення, у тому числі ті, про які я згадував у своєму виступі, а активна міжнародна співпраця дасть змогу довести, що ми є рівними серед рівних у Європейському дослідницькому просторі і за важливістю та значенням отриманих наукових результатів не поступаємося європейським науковим інституціям.

Дякую за увагу.